

Prof. dr hab. Wiesław Oleszek, prof. dr hab. Stanisław Krasowicz

Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa Państwowy Instytut Badawczy w Puławach

PROGRAM WIELOLETNI PŁASZCZYZNĄ WSPÓŁPRACY Z DORADZTWEM I PRAKTYKĄ*

W ostatnim okresie w prasie kilkakrotnie pisano o programie wieloletnim Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa PIB w Puławach (IUNG-PIB) z obawą, ale i z nadzieją. Z jednej strony, obawa wynikała z faktu, że środki przyznawane na realizację programu wieloletniego stanowią znaczące źródło finansowania działalności Instytutu. Ich brak oznaczałby konieczność redukcji zatrudnienia. Z drugiej strony, program wieloletni jest wyznacznikiem służebnej roli Instytutu wobec wsi i rolnictwa. Program wieloletni ma bowiem wymiar praktyczny. Jest to niezwykle ważne z uwagi na kierunki i dynamikę zmian w sektorze rolnym.

W ostatnich latach w produkcji rolniczej w Polsce nastąpiły wielokierunkowe zmiany. Monitorowanie i ocena zmian zachodzących w rolnictwie, obok aspektów naukowych, mają także duże i stale rosnące znaczenie praktyczne w zarządzaniu rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce oraz wpływają na charakter zmian wspólnej polityki rolnej (WPR). Przyjęte kierunki WPR mają poprawiać konkurencyjność sektora rolnego na rynkach światowych, a także zmniejszać udział rolnictwa w procesach degradacji środowiska naturalnego (gleb, wód, powietrza). Aby WPR mogła skutecznie spełniać swoją rolę, zgodnie z założeniami musi być poddawana ocenie sprawdzającej funkcjonowanie stosowanych instrumentów, a w razie potrzeby ich dostosowywania do nowych wyzwań.

Nowymi wyzwaniami stojącymi przed polskim rolnictwem są m.in. zmiany klimatyczne, z którymi wiąże się bezpośrednio gospodarowanie zasobami wodnymi, zachowanie różnorodności biologicznej, ocena możliwości realizacji pokrycia zapotrzebowania na surowce pochodzące z obszarów rolniczych oraz racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Są to problemy o dużym znaczeniu praktycznym, istotne z punktu widzenia decyzji podejmowanych na różnych poziomach zarządzania rozwojem rolnictwa. Wymagają one długookresowej analizy, z uwzględnieniem dokonujących się i przewidywanych zmian WPR Unii Europejskiej oraz zjawisk i tendencji w rozwoju rolnictwa w świecie, wyznaczanych przez procesy globalizacji. Ich rozwiązanie stanowi również płaszczyznę do współpracy z nauką. Możliwość takiej współpracy stwarza m.in. program wieloletni pn. „Wspieranie działań w zakresie ochrony i racjonalnego wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce oraz kształtowania jakości surowców roślinnych” ustanowiony przez Radę Ministrów Uchwałą nr 223/2015 z 15 grudnia 2015 roku. Wykonawcą tego programu jest Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach.

Jednostka ta legitymuje się znacznym doświadczeniem w zakresie realizacji programów wieloletnich. Aktualnie realizowany program jest już trzecim z kolei.

Problemy stanowiące treść programów wieloletnich wymagają analizy w okresach dłuższych. Ten właśnie fakt był jedną z przesłanek ubiegania się przez IUNG-PIB o nowy program.

Ustanowiony na lata 2016-2020 program wieloletni jest ukierunkowany na wspieranie działań w zakresie ochrony i racjonalnego wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce oraz kształtowania jakości surowców roślinnych. Niesie on w swojej treści wiele wyzwań, pytań i problemów stawianych jednostkom naukowym przez doradztwo i praktykę rolniczą.

Wyznacznikami nowych wyzwań dla polskiego rolnictwa są m.in. **przewidywane zmiany klimatyczne**, z którymi wiąże się **racjonalne gospodarowanie rolniczą przestrzenią produkcyjną, zasobami wodnymi, dążenie do zachowania bioróżnorodności biologicznej i zabezpieczenia zapotrzebowania na żywność i paszę oraz pokrycie zapotrzebowania na biomasę do produkcji energii odnawialnej**. Ważnymi wyzwaniami są też **problemy racjonalnego nawożenia i ograniczania emisji gazów cieplarnianych oraz zwiększania sekwestracji CO₂ w glebach**, z uwzględnieniem naturalnych metod zwiększania ilości pierwiastka węgla w glebach (biosekwestracja). Przedmiotem analiz będzie również **ocena wpływu nawozowego wykorzystania produktów pofermentacyjnych z biogazowni rolniczych na środowisko przyrodnicze**. Problemy te znajdują odzwierciedlenie w zadaniach dotyczących **problemów emisji gazów i adaptacji do zmian klimatu oraz aktywności mikrobiologicznej gleb**. Racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski stanowiące myśl przewodnią programu wieloletniego jest problemem o kluczowym znaczeniu dla nauki, doradztwa i praktyki rolniczej, a także szeroko rozumianej gospodarki. Wyznacza bowiem możliwości wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa i kierunki doskonalenia agrotechniki. Decyduje również o możliwościach zabezpieczenia samowystarczalności żywnościowej netto i zapotrzebowania surowcowego gospodarki Polski.

Racjonalne gospodarowanie rolniczą przestrzenią produkcyjną to element dyscypliny naukowej określanej jako kształtowanie środowiska, a jednocześnie zbiór działań operacyjnych, instrumentów prawnych i finansowych, prowadzących do ograniczenia lub wyeliminowania zagrożeń. Pojęcie to obejmuje także wiele przedsięwzięć kształtujących poziom produkcji i jakość surowców roślinnych. Warto podkreślić, że ochrona i racjonalne wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski to problem strategiczny, o dużym znaczeniu dla społeczeństwa.

* Opracowano w ramach zadania 2.7. programu wieloletniego IUNG-PIB.

Tabela 1. Struktura i zakres merytoryczny Programu Wieloletniego 2016-2020

Obszar I WYKORZYSTANIE I OCHRONA ROLNICZEJ PRZESTRZENI PRODUKCYJNEJ POLSKI Z UWZGLĘDNIENIEM ZASAD WPR	
1.1.	Ocena zmian w gospodarowaniu ziemią z uwzględnieniem uwarunkowań przyrodniczych, organizacyjno-ekonomicznych i procesów urbanizacyjnych oraz wskazanie działań prowadzących do racjonalnego wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej
1.2.	Ocena gleb użytkowanych rolniczo z uwzględnieniem prawidłowego funkcjonowania ekosystemów glebowych oraz wskazanie działań zapobiegających procesom degradacyjnym
1.3.	Monitoring różnych parametrów środowiska glebowego dla właściwej oceny WPR
1.4.	Ocena i kształtowanie bioróżnorodności środowiska glebowego oraz aktywności mikrobiologicznej gleb z uwzględnieniem różnych warunków siedliskowych i systemów gospodarowania
1.5.	Ocena możliwości i kierunków wykorzystania środowiska rolniczego Polski z uwzględnieniem koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, specyfiki obszarów problemowych oraz kierunków rozwoju infrastruktury
1.6.	Ocena wpływu rolnictwa na jakość wód oraz wspieranie działań mających na celu ochronę zasobów wodnych w Polsce
1.7.	Opracowanie i doskonalenie metod oceny oraz prognozowania (modelowania) skutków środowiskowych i produkcyjno-ekonomicznych WPR i zmian klimatu
1.8.	Analiza i ocena wpływu działań WPR na środowisko oraz strukturę, poziom, koncentrację i konkurencyjność produkcji rolniczej, z uwzględnieniem zróżnicowania regionalnego rolnictwa i specyfiki różnych grup gospodarstw rolnych
1.9.	Opracowanie i doskonalenie metod oraz instrumentów przydatnych do kształtowania wpływu WPR na środowisko przyrodnicze
Obszar II WSPIERANIE POSTĘPU TECHNOLOGICZNEGO I INNOWACYJNOŚCI PRODUKCJI ROŚLINNEJ W POLSCE	
2.1.	Analiza i ocena regionalnego zróżnicowania możliwości rozwoju różnych systemów i kierunków produkcji rolniczej oraz prognozowanie ich wpływu na środowisko z uwzględnieniem zasad WPR
2.2.	Wspieranie gospodarki nawozowej w Polsce i ocena jej skutków środowiskowych oraz doskonalenie systemów doradztwa nawozowego z uwzględnieniem stosowania produktów pofermentacyjnych z biogazowni
2.3.	Ocena i wspieranie procesów wdrażania integrowanej produkcji i postępu technologicznego w produkcji roślinnej (zboża, rośliny pastewne, rośliny energetyczne)
2.4.	Ocena możliwości kształtowania poziomu i jakości produkcji roślinnej z uwzględnieniem przewidywanych zmian klimatu
2.5.	Wykorzystanie wyników badań naukowych i prac hodowlanych do doskonalenia odmian oraz technologii produkcji chmielu i tytoniu zgodnie z zasadami integrowanej ochrony roślin
2.6.	Analiza możliwości redukcji emisji gazów cieplarnianych, amoniaku oraz azotanów z rolnictwa w perspektywie do 2030 oraz do 2050
2.7.	Analiza i doskonalenie metod przekazywania wyników badań naukowych do doradztwa i praktyki rolniczej oraz wspieranie działalności różnych typów gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych

Cel główny programu wieloletniego to wspieranie działań w zakresie ochrony i racjonalnego wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej, ograniczanie niekorzystnego wpływu rolnictwa na środowisko przyrodnicze oraz kształtowanie jakości surowców roślinnych z uwzględnieniem zasad WPR i zmian klimatu.

Realizacja tak sformułowanego celu głównego wymaga uwzględnienia 4 celów szczegółowych, wyznaczających strukturę i zakres merytoryczny programu. Cele szczegółowe programu wieloletniego to:

- Prowadzenie i wzbogacanie systemu informacji o przestrzeni rolniczej oraz opracowywanie analiz przestrzennych.
- Ocena i prognozowanie skutków produkcyjnych i środowiskowych WPR
- Doskonalenie technologii produkcji roślinnej mające na celu uzyskiwanie ziemiopłodów o pożądanej jakości w sposób bezpieczny dla środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem zasad WPR i przewidywanych zmian klimatu.
- Doskonalenie i upowszechnianie postępu technologicznego w celu zwiększenia innowacyjności i konkurencyjności produkcji roślinnej (rolniczej) w Polsce.

Zakres merytoryczny programu wieloletniego jest pochodną stanu aktualnego i tendencji w zakresie gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną, zasad WPR oraz przewidywanych zmian klimatycznych. Ważnymi jego wyznacznikami są też dynamika zmian w rolnictwie oraz regionalne zróżnicowanie tego działu gospodarki narodowej.

Program jest nakierowany na ocenę skutków WPR, polityki klimatyczno-energetycznej, a także na wspieranie działań mających na celu ograniczanie degradacji środowiska przyrodniczego (ochrona gleb, wód, powietrza). Jednocześnie **uwzględnia on problemy kształtowania jakości surowców roślinnych**, wiążące się z oczekiwaniami i presją społeczeństwa, którego świadomość zagrożeń dla bezpieczeństwa żywnościowego i zdrowia ludzi i zwierząt systematycznie wzrasta. Problemy te są rozpatrywane z uwzględnieniem zasad WPR Unii Europejskiej.

WPR odgrywa istotną rolę w ograniczaniu niekorzystnych oddziaływań rolnictwa na środowisko naturalne. Ma ona na celu zapobieganie degradacji środowiska rolniczego i kształtowanie jakości produkcji przez stosowanie różnych instrumentów i dostosowywanie produkcji rolniczej do nowych wyzwań i uwarunkowań związanych z dyrektywami i rozporządzeniami Unii Europejskiej.

Program wieloletni poza oceną skutków WPR będzie również uwzględniał ocenę wpływu na rolnictwo realizowanej polityki klimatyczno-energetycznej, która w coraz większym stopniu wkracza w obszar produkcji rolniczej. Szczególnie istotne są wymagania nakładane na produkcję rolniczą związane z kryteriami zrównoważonego rozwoju, w tym ograniczeniem emisji gazów cieplarnianych w uprawach rolnych wykorzystywanych na cele biopaliwowe. **Program składa się z 16 zadań pogrupowanych według 2 obszarów.**

Obszar I pt. „Wykorzystanie i ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski z uwzględnieniem zasad WPR” obejmuje 9 zadań. Natomiast **obszar II pt. „Wspieranie postępu technologicznego i innowacyjności produkcji roślinnej w Polsce”** to 7 zadań.

Zakres merytoryczny programu wieloletniego jak wynika z tabeli 1 jest bardzo szeroki. Pomiedzy poszczególnymi obszarami i zadaniami istnieje wiele związków i sprzężeń zwrotnych. Wskazuje to na potrzebę harmonijnej współpracy zespołów realizacyjnych i dostrzeganie specyfiki programu. Program wieloletni, którego realizatorem jest IUNG-PIB, wpisuje się w główne cele WPR realizowane w PROW 2014-2020 i priorytety Unii Europejskiej, a także w cele przekrojowe, takie jak: innowacyjność, konkurencyjność, środowisko oraz łagodzenie zmian klimatu i przystosowanie do nich rolnictwa.

Realizacja programu jest komplementarna z założeniami dokumentów strategicznych, zarówno na poziomie globalnym, całej Unii Europejskiej jak i krajowym. Będzie ona również stanowiła wsparcie dla polityki regionalnej. Pozwala ponadto na praktyczne wykorzystanie wyników dotychczasowych badań IUNG-PIB, danych statystycznych oraz analiz agrochemicznych wykonywanych przez okręgowe stacje chemiczno-rolnicze.

Naszym zdaniem, program wieloletni ustanowiony dla IUNG-PIB na lata 2016-2020 dla społeczności Instytutu jest szansą, ale i wyzwaniem. Stwarza on szansę na pewną stabilizację działalności Instytutu, ale i zobowiązuje do aktywności, a także do doskonalenia współpracy z doradztwem i praktyka rolniczą. Nasze doświadczenia w zakresie współpracy oparte na ocenie poprzedniego programu wieloletniego są bardzo pozytywne. Współpraca ze specjalistami oddziałów doradztwa rolniczego (ODR) z różnych rejonów kraju i z Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Radomiu, w sposób znaczący wzbogaciła i ukierunkowała działania oraz wydatnie rozszerzyła grono osób i instytucji zainteresowanych efektami programu. Obecnie w ramach strony internetowej IUNG-PIB utworzono **witrynę „Programy wieloletnie”**. Będą na niej zamieszczane aktualne informacje. Doradcy działający w ramach różnych ODR bardzo trafnie i naszym zdaniem, obiektywnie i krytycznie potrafią ocenić przydatność praktyczną efektów programu wieloletniego. Na te efekty patrzą przez pryzmat specyfiki regionów, a także różnych grup gospodarstw rolnych. Wywierali oni istotny wpływ na tematykę warsztatów, konferencji, seminariów organizowanych w kolejnych latach realizacji poprzedniego programu wieloletniego. Byli bardzo cennymi partnerami w realizacji programu wieloletniego. Pozytywnie oceniamy również współpracę z władzami samorządowymi i administracyjnymi oraz uczelniami i szkołami rolniczymi, izbami rolniczymi oraz bezpośrednio kontakty z rolnikami chcemy ją kontynuować i rozszerzać.

Formami realizacji programu będą publikacje, konferencje, warsztaty oraz ekspertyzy wykonywane dla różnych grup odbiorców. Mamy nadzieję, że program wieloletni będzie też płaszczyzną do szerokiej, wielokierunkowej współpracy z naszym Instytutem. Gorąco do tego zachęcamy.